

sulla storia dei territori di confine. Senza per questo cadere in intenti propagandistici, ma per contribuire ad impedire che si creino e affermino miti deleteri su presunte ingiustizie patite dagli italiani. Per il bene di entrambi i popoli.

Sandi Volk

Nevenka Troha: KOMU TRST. SLOVENCİ IN ITALIJANI MED DVEMA DRŽAVAMA. Ljubljana, Modrijan, 1999, 327 strani.

Na začetku poletja je založba Modrijan izdala zadnje delo slovenske zgodovinarke Nevenke Troha *Komu Trst? Slovenci in Italijani med dvema državama*. Po dolgem času, ko se je zgodovinsko raziskovanje povojnega obdobja na Primorskem oz. Julijski krajini ubadalo skoraj izključno z diplomatsko in politično zgodovino na najvišji ravni, je Nevenka Troha postavila ponovno v središče pozornosti lokalne dejavnike, ki so cilje najvišjih vrhov konkretno uresničevali na terenu. Slovenska zgodovinarica je originalno povzela raziskovalno smer, ki je bila nakazana v temeljnem delu o naši povojni zgodovini *Nazionalismo e neofascismo al confine orientale d'Italia* (in ni naključje, da je v Trohini knjigi med najpogosteje citiranimi znanstvenimi deli), a jo je tržaško zgodovinsko kaj kmalu opustilo. Lahko bi rekli, da se z delom Trohove zgodovinske vrača h konkretnemu vsakdanu, da se z višin teorije in velikopoteznih načrtov spušča v tematske globine konkretnega udejanjanja z višin prihajajočih smernic. Njeno delo je sad desetletnega raziskovanja in se naslanja na izčrpno znanstveno literaturo, predvsem pa na zelo bogato slovensko, italijansko, britansko in ameriško arhivsko gradivo, iz katerega (predvsem iz slovenskega) avtorica črpa celo vrsto novih podatkov. *Komu Trst* je kratkoma pomembno novo poglavje v znanstvenem raziskovanju našega povojnega obdobja.

Nevenka Troha nam v svoji knjigi jasno in razčlenjeno opisuje politične tabore - z vsemi njihovimi notranjimi protislovji in značilnimi potezami - ki so se v burnih letih od konca vojne do uveljavitve mirovne pogodbe soočali v coni A Julijske krajine. Predvsem pa zelo jasno opredeljuje temeljne značilnosti dogajanja. Najprej to, da se je ob koncu vojne pričela tekma za prevzem oblasti. Bil se je neusmiljen boj, ki je zajel celotno tukajšnjo družbo in na katerega so se vse vpletene strani pripravljale že v zadnji fazi vojne. To pa ni bil spopad med narodom, kot se vse prerado pomenostavlja, čeprav je nacionalni moment odigral pomembno vlogo, ampak predvsem med dvema nasprotnima konceptoma družbene ureditve. Ker pa je bil to čas odločanja o novi razmejitvi, se je spopad izkristaliziral okoli problema državne pripadnosti Primorske oz. Julijske krajine.

V boju za oblast so v tej fazi imeli konkretne izgleda za le dva konkurenta, Zavezniško vojaško upravo (čeprav so Britanci in Američani imeli vsak svoje cilje in interese) in projugoslovanski tabor (kot ga z zelo posrečenim in znanstveno utemeljenim izrazom imenuje Trohova), zmagovalec pa je postal dokončno znan šele ob izteku obravnavanega obdobja. Politični tabor, ki je želel priključitev k Jugoslaviji, je združeval sile, ki so zahtevale spremembe v nacionalnih oz. družbenih razmerjih. Prvič v zgodovini je gibanje s slovenskim vodstvom predstavljalo poleg večine Slovencev tudi velik del italijanskih nižjih slojev in je prevladovalo tudi v nekaterih povsem italijanskih krajih (npr. Trziču in njegovi okolici). Ostale politične opcije, od proitalijanske do independentistične in slovenske antikomunistične, so igrale v tej fazi podrejeno vlogo in so si skušale ustvarjati prostor z naslanjanjem na enega ali drugega od glavnih akterjev.

V tej igri pa prav nihče ni izbiral sredstev in je zato politični boj označevalo nasilje. V tem je svojo vlogo igrala tudi "navajenost" na uporabo nasilja, ki jo je prinesla vojna in je ni bilo mogoče odpraviti kar na en mah. Vendar je nasilje izviralo tudi iz pomembnosti tega, kar je bilo v igri - oblast. Če so razlike obstajale, so bile to razlike v gradaciji nasilja. Lahko bi rekli, da so bili do tedaj podrejeni, ki so z osvoboditvijo dobili oblast v roke, nanjo povsem nenavajeni in niso bili sposobni "pravilno" uporabljati nasilja. Njihove napake pa so znali spretno izkoristiti oni, ki so bili oblasti vajeni in so nasilje znali dozirati ter ga predstaviti v bolj sprejemljivi obliki. Zavezniška vojaška uprava se je predstavljala kot zmerna in nevtralna oblast, a ni imela zadržkov, da bi njena policija ne streljala na projugoslovanske demonstrante in jih nekaj tudi ubila. Ciljem ZVU je odgovarjala tudi okrepitev proitalijanskega tabora, ki jo je spodbujala. Tem ciljem pa je odgovarjala tudi nasilje, ki so ga izvajale razne akcijske proitalijanske škvadre, saj je spodkopaval absolutno prevlado konkurenta ZVU za oblast. Tabor, ki je zagovarjal priključitev Italiji in v katerem sta kaj kmalu vodilno vlogo prevzeli cerkvena hierarhija (s Santinom na čelu) in stranka Krščanske demokracije, je organiziral formalno "neodvisne" teroristične skupine, ki pa so uživale prikrito podporo italijanskega državnega aparata (predvsem vojske). Posebej poučno (in srhljivo) je to, kar piše Trohova o delovanju teh organizacij v s Slovenci poseljenih predelih Videmske pokrajine, tako da se človek vpraša (čeprav je za zgodovinarja razmišljanje o "čejih" povsem neznanstveno), kaj bi bilo, če bi Trst osvobodili "demokrati" CLN della Venezia Giulia? Zanimiv je podatek, da je svoje "akcijske škvadre" imela tudi Krščanska demokracija. Obstajala pa je še ena razlika glede nasilja, ki bi nas v razmišljanju lahko popeljala zelo daleč: medtem ko so se aktivisti projugoslovanskega tabora spuščali v poulične spopade "brezplačno", pa so bili "jurišni" italijanski aktivisti plačani!

Kaj pa demokratičnost ZVU in njena nevtralnost? Tudi ta je le mit. Ukinitev sicer formalno ne povsem demokratično, a vendar izvoljenih organov oblasti, ki so nastali za časa kratkotrajne jugoslovanske uprave, in njihova nadomestitev z imenovanimi organi, nekaznovanje fašistov in preganjanje partizanov, zavračanje zahtev po odpravi posledic fašističnega preganjanja slovenskih solnikov, imenovanje begunskih osebnosti na čelo slovenskega šolstva, vse to je imelo z demokracijo malo skupnega. Bilo je konkretno udejanjanje "neposredne uprave" (direct rule) ZVU. Prav ti pa so bili konkretni vzroki ostrega nasprotovanja projugoslovanskega tabora ZVU. Zagovorniki jugoslovanske opcije so imeli dovolj vzrokov, da so ZVU obtoževali podpiranja fašizma in t.i. reakcije. Kot so imeli dovolj vzrokov, da so, kot pravi avtorica, ne samo izjavljali, ampak tudi verjeli v fašistično naravo proitalijanskega tabora. Ali niso tega opravičevali prisotnost številnih fašistov med "jurišnimi" aktivisti za Italijo, šovinistični in fašistični toni njihovega časopisja in skvadristične metode, ki so skrbeli tudi predstavnike Partito d'Azione iz Veneta? A Trohova postavlja še nekaj pik na i-je: tako označuje kot "goli imperializem" dolgotrajno zahtevo CLN della

Venezia Giulia po ohranitvi rapalske meje.

In še bi se o knjigi lahko pisalo, saj odpira številna vprašanja in teme. Za konec pa le to, da je knjiga tudi najboljši odgovor določenim tržaškim italijanskim zgodovinarjem, ki zagovarjajo danes "modne" in s političnim tokom uglašene teze o zaostalosti slovenskega zgodovinopisja. Če je pisanje na podlagi temeljite raziskave, ob upoštevanju virov, ki so jih proizvedle vse vpletene strani, umirjeno in resno podajanje ugotovitev brez zagovarjanja vnaprej postavljenih tez, predvsem pa prispevanje novih podatkov in spoznanj znak zaostalosti, bi prav radi videli še mnogo tako zaostalih doprinosov k poznavanju zgodovine.

Kot že rečeno, gre za temeljno delo, ki bi ga bilo vredno objaviti tudi v italijanščini. Tudi da bi prej omenjenim italijanskim tržaškim zgodovinarjem omogočili, da zvedo kaj novega, saj jim jezikovna pregrada onemogoča, da bi knjigo prebrali v slovenščini - za razliko od Trohove, ki je za svojo študijo med drugim uporabila tudi najpomembnejšo italijansko znanstveno literaturo. Kdo naj potem koga uči?

Sandi Volk